

Антропонім

Міністерство освіти і науки України

СПОСОБИ ПЕРЕДАЧІ «ЗНАЧУЩИХ» АНТРОПОНІМІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ
ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ
(на матеріалі українських та російських художніх творів)

Галузь знань «Переклад»

2022

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. СПЕЦИФІКА АНТРОПОНІМА ЯК ОДИНИЦІ НОМІНАЦІЇ В РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	6
1.1 Місце антропоніма в сучасній українській та російській мовах	7
1.2 Антропоніми, їх функції та види	9
1.3 Поняття норми у антропонімії української мови.....	12
1.4 Етимологічні та семантичні особливості функціонування українських прізвищ	15
1.5. Етимологічні та семантичні особливості функціонування російських прізвищ	16
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ПЕРЕКЛАДУ «ЗНАЧУЩИХ» АНТРОПОНІМІВ.....	18
2.1 Особливості перекладу антропонімів в українській мові	18
2.2 Особливості перекладу антропонімів в українській художній літературі .	21
2.3 Особливості перекладу антропонімів в російській художній літературі ...	24
ВИСНОВКИ.....	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	29

ВСТУП

Серед власних імені (онімів) центральне місце належить іменування людей – антропоніми, основною функцією яких є найменування людини, що не враховує власних характеристик носія (якщо не враховувати прізвиська). Якщо у побуті та чи інша людина отримає власне ім'я на вибір батьків, а прізвище передається у спадок, то у художній літературі зазвичай прізвища, а іноді й ім'я по-батькові є визначними і значущими. Вони можуть вказувати не тільки на національність, час дії твору, соціальний статус, але й на риси характеру або відмінні риси обличчя, статури. А отже паралельно з функцією найменування виконують функцію характеристики персонажа.

Актуальність цієї теми полягає в тому, що переклад «значущих» антропонімів можна віднести до надзавдань у роботі перекладача, оскільки успішність такого перекладу значно наблизить текст перекладу до оригіналу. А аналіз таких нестандартних рішень перекладачами художніх текстів є перспективним з погляду подальшого розвитку художнього перекладу.

Об'єктом дослідження є переклад антропонімів (власних імен та прізвищ), що використовуються у художній літературі для характеристики персонажа.

Мета роботи полягає у описі та виявленні закономірностей використання засобів перекладу «значущих» антропонімів.

Зазначена мета передбачає вирішення таких завдань:

- з'ясувати місце антропонімів в сучасній українській та російській мові;
- проаналізувати їх функціонування в обох мовах;
- виявити особливості перекладу на прикладі художніх творів в українській та російській мовах;
- виявити закономірності контекстуальної семантизації власних імен та її передача у перекладі.

Мета і завдання роботи, специфіка її об'єкта й фактичного матеріалу, різноплановий характер проблеми зумовили комплексний підхід до вибору

методів дослідження, що спираються на теоретичні положення ономастики, лінгвістики, теорії й історії літератури, теорії перекладу. Під час написання практичної частини використовувались стилістико-контекстологічний, кількісний, структурно- морфологічний та зіставно-перекладацький методи.

Матеріалом для дослідження слугували твори таких письменників, як М. Куліш, М. Гоголь, І. Карпенко-Карий, Л. Толстой, М. Салтиков-Щедрін, Д. Фонвізін, М. Булгаков.

Наукова новизна полягає у з'ясуванні подібностей процесів розвитку власних імен і регулярність перетворення їх на стійкі прозивні номінації, особливостей перекладу антропонімів, як окремих одиниць мовної системи.

Структура й обсяг роботи: робота складається зі вступу, першого та другого розділу, висновку, та додатка, списку використаної літератури.

Важливість антропонімічних досліджень зумовлюється їх особливим статусом у мовній структурі. З одного боку, особові назви входять до лексичного складу мови й підлягають усім їх законам виникнення та функціонування, з іншого – є унікальною знаковою системою, складники якої мають особливу будову, ексклюзивне призначення, специфіку творення та поширення.

РОЗДІЛ 1. СПЕЦИФІКА АНТРОПОНІМА ЯК ОДИНИЦІ НОМІНАЦІЇ В РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Основна функція мовного знака – передавати інформацію від однієї людини іншій, тому знак завжди матеріал. У нашій свідомості він пов'язаний з певним розумовим змістом, поняттям або уявленням про якийсь клас інших об'єктів або окремих об'єкт. Мова є найважливішою і найскладнішою знаковою системою, за допомогою якої усвідомлюються та інтерпретуються інші системи. Мовні знаки у сенсі слова, тобто знаки штучних і природних мов, не мають безпосереднього зв'язку з тим, що вони позначають. Їх знакова функція носить умовний, конвенційний характер, закріплена за ними суспільною практикою. Їхній зв'язок з об'єктами умовний.

Немає більш умовного штучного поєднання знаків у систему, ніж найменування людей. Але це твердження видається хибним, коли мова йде про художню літературу.

Метою художньої літератури є людина і все; решта опису та природа речей спрямовані на розкриття людських якостей, тому імена персонажів, письменник вибирає з особливою ретельністю. Антропоніми виступають провідниками авторського задуму, виражають національний та соціально-історичний колорит. Важко уявити більш вдалий засіб характеристики персонажа, ніж його ім'я. Функція характеристики прихована функцією іменування, але у контексті, під час розкриття образу характеристика з імені чи прізвища виявляється самоочевидною. Імена, що містять такий прийом, називають «значущими». Традиція «значущих» імен йде з давніх-давен. У культурах більшості народів ім'я тісно пов'язане з долею людини. На думку дослідника принципів іменування та давніх імен В. Топорова; ім'я розглядалося як відгадування внутрішньої сутності [13, С.125]. Перші імена не були довільними, ними закріплювались ті відмінні якості предмета або явища, що намагались перенести на дитину, і таким чином запрограмувати її подальше життя. Ім'я вважалось ознакою. Значущі імена широко застосовувались в міфах, в тому числі біблійних. У Біблії імена мали особливу знаменність у сенсі

запоруки божественного промислу та визначення ставлення даної особи до Бога. З іменами пов'язується спогад про обставини народження, наприклад, історія народження Ісака, який через посмішку Сари отримав ім'я «сміх».

Виконуючи низку соціальних функцій, власні імена тим не менш живуть і розвиваються за законами мови. Сьогодні вибір імені найчастіше зумовлюється модою, яка змінюється з часом, вигадуючи та використовуючи їх спираючись на екстралінгвістичні та інтралінгвістичні фактори.

1.1 Місце антропоніма в сучасній українській та російській мовах

Антропоніми – обов'язковий компонент лексико-граматичних систем усіх мов світу. Входячи в корпус власних назв, антропоніми тісно переплетені з національною культурою, поглядами, традиціями та звичаями народу, етнічним складом.

Антропоніми – власні імена людей: особисті імена, патроніми, прізвища, родові імена, прізвиська і псевдоніми (індивідуальні або групові).

Антропоніміка ж – галузь ономастики, що вивчає власні назви людей та їх окремі складові, а також походження, еволюцію та закономірності їх функціонування.

Винахід будь-якої назви – це комунікативна дія. Відповідно номінативну ситуацію можна розглядати як різновид комунікативної ситуації, основні компоненти якої визначають вибір мовних засобів при винаході нової номінативної одиниці

Склад власних імен у будь-якій мові постійно змінюється, і це становить специфіку їхнього вивчення, як і той факт, що під час дослідження цього феномену виявляється, що при домінуванні лінгвістичного компонента, наявні також етнографічні, літературознавчі і навіть географічні компоненти, які істотно впливають на значення номінації.

Протягом останнього часу дослідження вчених всього світу, що стосуються антропоніміки, розділились. Вивчають загальну теорію власних

назв, історію антропонімів тієї чи іншої географічної зони, сучасний стан антропоніміки, антропоніми у художній літературі та прикладні питання антропоніміки.

У нашому дослідженні розглядаються питання антропонімів у художній літературі та перекладу антропонімів як об'єкта викладання на заняттях з російсько-українського перекладу.

Загально відомо, що власні особові назви виконують у житті кожної особи й суспільства в цілому дуже велику роль, бо саме ім'я людини є родинним і соціальним знаком, який іде з ним протягом життя. Мовна культура, що здійснюється у сфері особових назв, базується на мовних та позамовних чинниках.

Оскільки власна назва – це насамперед мовна одиниця, то й головну роль у її функціонуванні повинні виконувати закони мови. Мова йде, звичайно, про літературну мову як наддіалектний стандарт, що об'єднує всіх людей. У вищезазначеному основна вага приділяється поняттю про літературну норму, яка відокремлює все те, що має відношення до літературного слововживання.

Характерними ознаками антропонімів виступають?

- приналежність власного імені індивідуальному об'єкту, а не класу об'єктів, що мають спільні риси;
- найменованій об'єкт завжди має чіткі межі;
- власне ім'я зазвичай не пов'язане з лексичним значенням слова, і не має на рівні мови чіткої та однозначної конотації.

Будь-який об'єкт дійсності може бути названим як власною так і загальною назвою, що зумовлюється виключно екстралінгвістичними потребами позначення певного об'єкта. Основною відмінністю саме власних назв є те, що вони не позначають об'єкт, а тільки називають його. Загальні назви є багатозначними і можуть належати декільком об'єктам. Власні назви, на відміну від загальних, належать конкретному індивіду, а отже співвідносяться тільки з одним денотатом. Основною відмінною рисою власних назв є те, що вони не можуть бути засобами комунікації, а отже їхніми

головними функціями є називання та ідентифікація. Ця функція перекриває будь-які інші і завжди є супутньою.

У дані роботі для нас є дуже значущим питання значення власних назв. А воно є сьогодні дискусійним. Такі лінгвісти як Л.Л. Гуляцька, А.А. Уфимцева взагалі заперечують значення імені. Інші, як-от О.Есперсен, Е. Курілович, надають їм більшого значення ніж загальним назвам. А.В. Суперанська та В.Д. Бондалетов вважають, що лексичне значення загальних назв і відповідних їм власних мають різну природу.

Отже, для власної назви основним є співвіднесеність з предметом, а його значення не дорівнює поняттю його апеллятива під час буденного найменування, і може відігравати суттєву роль, під час називання персонажів художньої прози.

1.2 Антропоніми, їх функції та види

Ономастика (від грец. *ὄνομα* — «ім'я», «назва») — наука, розділ мовознавства про сукупність власних (у більш вузькому сенсі — особистих) імен (онімів) об'єктів. Ономастика вивчає історію та закономірності їх виникнення, розвитку й функціонування, зміни, поширення і структури власних імен у мові та мовленні, у літературній і діалектній сферах [14].

Якщо розглядати поняття у вузькому значенні ономастика, це власні назви різних типів, тобто ономастична лексика. Саме у другій половині ХХ століття, ономастика сформувалась як самостійна наукова дисципліна. Тоді були встановлені основні закономірності історії розвитку і функціонування власних імен, які обґрунтовувалися принципами їх класифікації. За визначенням Кочергана М.П. - власні назви виконують функцію виділення названого ними об'єкта з таких подібних для його індивідуалізації та ідентифікації [11,с.186]. Вчений пропонує таку класифікацію :

- топоніми – географічні назви;
- антропоніми – імена людей;

- зооніми – клички тварин;
- теоніми – назви божеств
- астроніми – назви небесних тіл;
- космоніми – назви зон космічного простору і сузір'їв тощо.

Кожен «онім» містить інформацію про особливості іменованого об'єкту або історичну епоху, в якій виникла назва, етнос.

Власні імена виникли дуже давно в процесі розвитку мови. Вони відрізняються від загальних назв, оскільки належать конкретному об'єкту. О.В. Суперанська виділяє три основні ознаки. Вони дозволяють розмежувати власну назву від загальної. Різні ознаки власної назви, на її думку, полягають у тому, що:

- 1) назва дається особовому об'єктові, а не класу об'єктів, які мають межу, характерну для всіх індивідів, і входять у цей клас;
- 2) саме через власну назву об'єкт завжди чітко визначений, обмежений.
- 3) власна назва непов'язана з поняттям і не має на рівні мови чіткої й однозначної конотації [19,с.256].

О.В. Суперанська вважає, що головною властивістю власних назв є “відсутність зв'язку з поняттям, тісний зв'язок з одиничним, конкретним об'єктом” [19,с.256].

Як зауважує В.І. Супрун, «власні імена в лексичній системі сучасної мови утворюють унікальну підсистему з особливими системоутворюючими механізмами, а також закономірностями розвитку і функціонування». Важливо, що термін ‘антропонім’ тісно пов'язаний із терміном ‘антропоніміка’.

Антропоніміка – розділ ономастики, що вивчає власні назви людей та їх окремі складові, а також походження, еволюцію та закономірності їх функціонування. *Антропоніми* – це власні імена людей, окремо присвоєні кожній людині як розпізнавальний знак.

Як в російській так і українській мові бувають такі види антропонімів:

1. Особові імена: Петро(Пётр), Іван(Иоанн)

2. Патроніми- назва або прізвище, що походить від предків по батьківській лінії. Традиція збережена в російській та українській мові: Олег Миколайович(Олег Николаевич), Анастасія Володимірівна(Анастасия Владимировна)
3. Прізвиська, псевдоніми, імена тварин: Панас Мирний – Рудченко Панас Якович
4. Криптонім Куліш друкувався під криптонімом «Николай М.»
5. Етніони: Слов'яни, Русини

Н.В. Подольська в словнику власних назв визначає термін “прізвище” як “вид антропоніма, офіційне найменування, яке унаслідкується і вказує на приналежність людини до певної сім’ї. Прізвище додається до власного імені для уточнення особи, яка називається; історично власне ім’я первинне, а прізвище вторинне; різниця між власним іменем та прізвищем функціональна, соціальна та частково структурна” [17,с.90]. Основна функція антропонімів полягає в тому, що ім’я, прізвище та ім’я по батькові і фактично, і юридично виступають як засіб ідентифікації людини у суспільстві. Вони означають єдиний у своєму роді предмет, тобто вони мають єдине значення, яке у громадській практиці набуває оцінювальної функції.

Антропоніміка також вивчає такі функції антропонімів у мовленні, як номінацію, диференціацію, зміну імені, пов’язану з віком, сімейним станом життям серед людей іншої національності, переходом в іншу віру, вступом в таємні товариства та ін. Антропонім називає, але не приписує ніяких якостей. Вони мають поняттєве значення, для якого характерні наступні ознаки:

а) свідчення того, що носій антропоніма – людина: Федор на відміну від Федорівка

б) вказівка на стать людини: Іван на відміну від Марія

Існують антропоніми одиничні та багатозначні. До перших відносяться імена, які належать багатьом людям, але перш за все пов’язані з кимось одним. Це імена людей, які стали видатними: Шевченка, Пушкіна, Достоевського.

До багатозначних належать імена та прізвища людей, які не використовуються за певних обставин та не вказують на конкретну людину: Олег, Микола.

Виникнення та розвиток прізвища як суспільно-історичної та мовної категорії тісно пов'язані з етапами соціально-економічного розвитку людства. До певного етапу розвитку людство не мало прізвищ.

1.3 Поняття норми у антропонімії української мови

Є деякі відхилення від норми у сфері антропонімної лексики сучасної української мови. Найбільше вони проявляються у відмінюванні особових назв; творенні імен по-батькові; перекладу прізвищ з однієї мови на іншу, творенні форм кличного відмінка; відтворенні українських антропонімів російською мовою і навпаки.

Тут присутнє ігнорування відмінювання українських прізвищ із суфіксом *-ко, -енко*. Треба зауважити, що не відманюються лише жіночі прізвища типу, наприклад: Олександра Павленко, Віктора Мличко. Складними для розуміння є відтворення відмінювання українською мовою прізвища прикметникового типу з присвійним суф. *-ів* на зразок Петрів, Ковалів, Пономарів, що найчастіше відмінюються як російські: Ковальов, Пономарьов. Сьогодні український правопис пропонує два варіанти відмінювання: Петрова, Ковалева, Пономарева; Петрову Ковалеву, Пономареву. Іноді присутнє нехтування фонетичної особливості української мови — чергування *о, е* при відмінюванні таких українських прізвищ: Білокінь, Кривоніс, Чорновіл, що, в родовому відмінку набувають форми Білоконя, Кривоноса, Чорновола, а не Білокіня, Кривоніса, Чорновіла. Декілька українських прізвищ утворена лексико-семантичним опосередком від назв осіб за родом їхньої діяльності, наприклад: Гончаренко, Кончаренко тощо.

Протягом життя у спілкуванні ми звертаємося до людей з будь-якої причини. Тому під час комунікації варто уникати помилок, при вживанні форм

кличного відмінка, наприклад, для чоловічих імен: Єгоре, Вікторе. Згідно з правилами української мови, є характерним закінчення для жінок Дарія, Надія, а для згаданих чоловічих — флексій *ю*: Ігорю, Валерію. В Україні, саме в українському офіційно-діловому мовленні закріпилася 3-лексемна формула іменування особи — ім'я, ім'я по батькові, прізвище. Крім цього важливо правильно утворювати форми імен по батькові від твірних імен, а саме коли від чоловічих антропонімів імена по батькові творимо за допомогою суф. -ович (-ьович, -йович), а від жіночих — -івна (-ївна). Отже, однозначно помилкові утворення Ігорєвна, Микитоевич, Сергієвич.

Актуальною є проблема відтворення українських прізвищ російською мовою, а російських українською. Особливо помітна ця проблема в офіційних документах. Це такі очевидні її прояви:

1) основи прізвищ ,які походять від ідентичних власних, загальних назв, які пишуться неправильно, наприклад: Львовський, Пивовар. Такі антропоніми, як зазначив І.В. Єфименко, треба писати відповідно до орфографії українських слів, від яких вони утворені, а не калькувати з російської. Таким чином, правильно писати треба Львівський і Пивовар;

2) неправильне написання -ик, -ич в основах власних особових назв, наприклад: Кузмичев, Кубіков, які, згідно з правилами, українською слід писати Кузмичев, Кубиков;

3) відтворення українських і російських особових назв у офіційних документах. Наприклад, рос. Владислав, Кирил записують українською Владіслав, Кіріл.

Тому варто пам'ятати, що в подібних випадках ідеться не про переклад оніма, а про заміну імені в одному національно-мовному оформленні ім'ям в іншому національно-мовному оформленні. Це стосується в першу чергу близькоспоріднених мов із генетично спільним іменником. Останнім часом відбувається потрапляння в офіційні документи розмовно-побутових чи скорочених варіантів імен, як-от Настя, Оля. Треба пам'ятати, що в офіційних документах має бути зафіксована кодифікована форма ідентифікації особи.

В сучасній російській мові особисті власні імена відрізняються своєрідністю та великою кількістю формотворчих засобів, багатозначністю форм суб'єктивної оцінки, багатством емоційних відтінків, у цих формах. Своєрідність розкривається в основі, де спостерігається велика витонченість, химерність звукових видозмін і скорочень. Таким чином, власні імена утворюють емоційно-оціночні слова, але відмінні від номінальних оціночних іменників.

На певному етапі розвитку слова зі зменшувально-пестливими і збільшувальними суфіксами при збереженні власного зменшувального чи збільшувального значення стали використовуватися для передачі різних емоцій, що виражають ставлення до предмета, оцінку його, тобто стара форма наповнюється новим змістом. Зменшувальні та збільшувальні суфікси, які стали носіями емоцій та оцінок, перетворилися на емоційно-оціночні суфікси суб'єктивної оцінки.

У власних іменах суфікси суб'єктивної оцінки мають емоційно-оцінний характер, емоційна оцінка у яких виступає першим планом і вочевидь переважає.

Пряме призначення суфіксів суб'єктивної оцінки – це не створення нового слова, а лише видозміна наявного шляхом внесення до нього емоційно-модального відтінку, вказівка на особисте ставлення суб'єкта до званої особи, тобто це форми слова.

Первинні суб'єктивно-оціночні форми утворюються шляхом приєднання формотворчих морфем до повного імені (Петро-Петруша) або окремих складів (Анна-Аня). Під час створення 2-го оцінного ряду до них приєднуються суфікси і виходить третій ряд (Петро - Петруша - Петрушка). Це суфіксальний спосіб створення емоційно-оцінних форм

Іноді може бути виділення складів з повного чи зменшувального імені без приєднання формотворчих елементів – власне усічення форми «суб'єктивної оцінки»: Валентина – Тіна; Олександр - Саша - Сашура.

1.4 Етимологічні та семантичні особливості функціонування українських прізвищ

Вчені наголошують на точності вивчення історичної антропонімії в межах окремих синхронних прикладів. Такий підхід дає можливість повніше використати весь існуючий матеріал писемних пам'яток і змістовніше показати обидві боки досліджуваного питання. Джерело вивчення української антропонімії містить всю ділову та побутову писемність України. Деякі пам'ятки и через своє специфічне призначення та конкретно-діловий зміст із всією повнотою донесли до нас сучасну картину побутування антропонімів , через те, що відсутність норми творення прізвищ змушувала записувати найменування в тому вигляді, як вони сформувалися та вживалися у побуті. Тут використані назви представників різних соціальних верств, посад, професій, занять . Заяви, листи, скарги, прохання ілюструють живий народний звичай ідентифікації особи того часу. Тоді існували мовні фактори, які вплинули на подальший розвиток антропонімної системи. Спостерігається активний перехід від системи некалендарних імен до системи календарних. Християнські антропоніми посідають велике місце у класі імен, а більшість слов'янських згодом переходить у клас прізвищ , що ускладнює особові іменування.

Варто зупинитися на антропонімічних словотвірних особливостях. Саме так, серед назв прізвищ переважають лексико-семантичні утворення, які є демократичнішим антропонімним класом на Україні. Один з українських авторів В. Охримович [16,с.303] ініціював своєрідну класифікацію українських особових назв прізвищевого типу. Яка характеризувалася науковою глибиною, фактами і теоретичними висновками.

Треба згадати відому працю І.Я. Франка «Причинки до української ономастики», в якій автор на широкому матеріалі писемних фіксацій аналізує процес формування українських прізвищ Галичини .[21,с.185]

1.5. Етимологічні та семантичні особливості функціонування російських прізвищ

Старовинні предмети праці та побуту, професії та промисли, продукти харчування та напої, одяг, зброя, звичаї та обряди, засоби пересування, назви тварин, рослин, хвороб, дорогоцінного каміння і металів - все це складові основи сучасних російських прізвищ.

Частина прізвищ відображає сільські професії (Кузнєцов, Струговщиків, Доярів. Інша – міські (Воєводін, Депутатів, Богачов тощо). Кожне прізвище входить до тієї чи іншої групи, отже, його семантика вже містить або ту чи іншу групову інформацію, яка виділяється з наступних підстав:

- вік прізвищ: Колгоспників, П'ятирічкін, Орденосців, Первомайський, Жовтневий, Лампочкін;
- територіальна ознака: Арзамасцев, Білих, Донцов, Журавський (сел. Журавки в Україні), Заозерський, Кадамський, Косих, Оболонський (Оболонь), Онєгін, Печорін;
- поширеність: Смирнов, Іванов, Кузнєцов, Попов, Соколов, Лебедєв, Козлов, Новіков, Морозов, Петров, Волков тощо – з найпоширеніших російських прізвищ;
  - походження основ: Альбів, Кустодієв, Магницький, Сперанський, Флоринський, Формозов, Чаадаєв, Шереметьєв, прізвища, що мають основи іншомовного походження, які протистоять таким прізвищам як Володимирів, В'ячеславів, Любавін, Городилін, Рябчиков, Лосєв російського походження;
- стильова приналежність основ: Олександріхін, Алексахін, Алексашин, Ванькін, Ванюшкін, Васечкін, Васягін, Васаєв, Іванусєв, Іванчиков, Івахін, Петрунькін, Петрянкін, Петруничов
  - прізвища, утворені від просторових, емоційно пофарбованих форм календарних імен, Олександров, Ванін, Васін, Іванов, Петров
  - від нейтральних, Стефанов, Пантелеймонів

- про форми високого стилю;
- наявність в основах живої внутрішньої форми: Абжуров, Алмазів, Барсів, Безногов, Безумнів, Богатирьов, Відьом, Великанів, Голохвостів, Долгоносів, Петухов, Печенкін, Рожев, Тараканів, Тиквін, Шубін
  - прізвища з «розмовними» основами;
- асоціація основи із соціальним та економічним становищем: Холопов, Лакєєв, Слугін, Селянинов, Чиновників, Студентів, Банкірів, Фабрикантів, Депутатів.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ПЕРЕКЛАДУ «ЗНАЧУЩИХ» АНТРОПОНІМІВ

2.1 Особливості перекладу антропонімів в українській мові

Переклад – це комунікативний міжмовний/міжкультурний процес, під час якого цілеспрямовано аналізуючи вихідний текст створюється вторинний, текст, що піддався перекладу. Він замінює вихідний текст у новому середовищі.

Практика перекладу іншомовних власних назв страждає від неупорядкованості та стихійності, розбіжностей у варіанті відповідників.

Треба опанувати різницю в орфоепічних нормах та кириличній графіці російського й українського різновидів. На цьому етапі потрібно обмежити російсько-українську інтерференцію, тому головну увагу треба приділяти точній вимові власне українських звуків а саме : “И” в порівнянні з російським “Ы”, та фрикативного “Г” на відміну від вибухового “г”, також ї та є. Проте треба розуміти, що написання імен на зразок Людмила, Галина, Давид, Єгор, як і прізвищ Костомаров, Гончарова тощо – це саме перенесення, яке не обмежується близькістю алфавітів (транслітерація), яка властива таким написанням, як Дарія Ковальова, Єгор Воробйов. Тут існує різниця саме у вимові: перша група слів вимовляється за допомогою української орфоепічної вимоги, а друга – через практичну транскрипцію і фактично передає оригінальну вимову. Однак уподібнення власних імен в обох мовах точна.

Існує власне українське графічне оформлення: Олексій, Олександр, Костянтин, Ганна, Олена, Тетяна. Ці антропоніми не мають національного забарвлення, як імена Оксана, Єгор, Микола, Оріся, Павло, але обидві групи слів через своє уподібнення з оригінальними українськими іменами створюють ще один напрям антропонімів, а саме переклад.

Подібно до того, як російські слова полотенце, Совет Безопасности перекладають українськими номенами рушник, Рада Безпеки, так і імена Николай, Анна перекладають словами Миколай, Ганна. У такому випадку переклад антропонімів, які мають точно назвати особу, не дає можливості

уникнути багатозначності. Упорядкованими у цьому процесі є лише прізвища, а імена треба передавати за загальним правилом запозичення іншомовних слів.

Однак є деякі притаманні українській і російській мовам еквіваленти, що не відповідають вимогам сучасних перекладів. Це етимологічні відповідники, нерівноцінні навіть у художньому перекладі: Пашка – Павлусь, Пётр – Петро, Иосиф – Йосип, Ксюша – Оксанка, Іван – Иоанн, тощо. Такий напрям склався історично завдяки спільним письмовим давньоруським джерелам, але в час становлення української літературної мови майже „рідні”, історично та графічно відомі російські імена та прізвища передавали обов’язково з місцевим колоритом: Микола, Василь Темний. Останнім часом такий принцип стали називати транспозицією, тобто місце іншомовного імені займає власне ім’я, частково схоже на оригінал.

Для того, щоб правильно передати російські прізвища в українській мові, необхідно дотримуватися правил українського правопису.

Російська літера *e* в українській мові передається через *e* у випадках після приголосної літери, наприклад: Перевалов, Петров, Меншов, Величин; у словах після ж, ч, ш, щ при ненаголошеному суфіксі -ев, а також після літер *ц і р*: Камарев, Менищев, Урянцев, Стужев.

Російська літера *e* також може передаватися як *є*, коли стоїть на початку слова: Єлтишев, Єронін, Ємін, стоїть у середині слова після голосних літер, а також після приголосних при роздільній вимові, наприклад: Фаб’єв, Афанасьєв, Мароєдов; стоїть після приголосних, формуючи суфікси -єв, -єєв: Андреев, Писарєв, Медведєв, але Фракчєєв, Аршєєв (у цьому випадку після ж, ч, ш, щ і ц вживається українська *e*); російському кореневому *e* відповідає *і* в українській мові, наприклад: Снегов (сніг), Пенкін (піна), Гнездов (гніздо);

Російська літера *ё* в прізвищах може перекладатися: сполученням *йо*, якщо *ё* стоїть на початку слова, після голосних літер та після б, п, в, м, ф, наприклад: Йоржиков, Йолочкін, Коробйов, Тугайов; за допомогою сполучення літер *ьо* після приголосного в середині слова: Домосьолов, Тьомін,

Кольовецкий, Потьомкін; за допомогою літери о після ч, щ, наприклад: Томачов, Міхашов, Щокін;

Російська літера э в українській мові передається літерою е, наприклад: Ельянов, Еров, Ерконін;

Російська літера и може передаватися: через і, якщо стоїть на початку слова, а також після приголосних (за винятком шиплячих і літери ц): Ізотов, Мусін, Топнін, Таміров; через ї, якщо стоїть після голосних літер чи після приголосних при роздільній вимові, наприклад: Араїмов, Стоїнов, Каїров, Ільїн; через літеру у, якщо стоїть після ж, ч, щ, ц, ш, а далі йде приголосний: Божин, Шижов, Щицин; Цецилін; через літеру и, якщо це прізвища, утворені від імен, які існують і в українській, і в російській мові: Денисов, Михайлов, Миронов, Казимиров; через літеру у у прізвищах, що мають однакові основи як в українській, так і російській мові: Малинін (від слова малина), Силачов (сила), Пиланін (пила), Виноградов (виноград), Тихонов (тихо); через літеру и у суфіксах -ик, -ич, -евич, -ович, -євич, -иц, -ищ, наприклад: Ковалевич, Попович, Шендрик, Кадищев, Онікеєвич; через и у префіксі –при: Притонов, Приманаєв, Призумников; передається через літеру и у прізвищах, які закінчуються на –их (ых), як в наступних прикладах: Тонких, Коротких, Золотих, Больших; Російська літера ы в українській мові передається через и: Крилатов, Матишев, Таплинін, Мавридін. Характерно, що в українській мові російські суфікси -ск(ий), -цк(ий) вживаються через ськ(ий), -цьк(ий), а також суфікси -ск(ой), -цк(ой): Жуковський, Крачковський, Киричковський, Шаровської, Луцької.

Підчас перекладу прізвищ український відповідник широковживаному російському суфіксу -жский в українській мові є суфікс -зький: Картризький, Баразький.

Російські прикметникові прізвища, які мають закінчення –ый, перекладаються через -ий після твердого приголосного, після м'якого приголосного через -ій; -ая, -яя, -а, -я: Спелий, Красивий, Крайня, Крайній.

2.2 Особливості перекладу антропонімів в українській художній літературі

Імена людей – це частина історії кожного народу. У них відображається побут, вірування, сподівання, фантазія, художня творчість народу, його історичні, господарські і культурні зв'язки. Антропоніми складають разом антропонімію народу. Літературні антропоніми, топоніми, зооніми і т.д. – це імена художніх об'єктів, створених письменником і введених у художній текст. Ця сукупність імен вивчається літературною ономастиккою, а також стилістикою і поетикою. Безперечно, одним із найчисленніших і найпопулярніших класів власних назв є антропоніми – особові імена людей, оскільки людина особливий інтерес виявляє насамперед щодо тих сфер, які пов'язані безпосередньо з нею, особливостями її життя, побуту, історії тощо.

Літературно-художній антропонім – це не просто антропонім у літературно-художньому тексті, а власна назва літературного героя. Власне, антропонім називає людину зазвичай реальну, тоді як літературно-художній антропонім – літературного героя, витвір мистецької уяви. Літературно-художній антропонім – це власна назва персонажа, тобто дійової особи літературно-художнього твору. Белей Л.О. активно пропагує термін літературно-художня ономастика, відзначаючи, що як наука літературно-художня ономастика має свій аспект дослідження, свої проблеми і завдання, свої підходи тощо [3,с.175]. В ономастичній літературі на позначення поняття «власне ім'я персонажа» побутує чимало термінів: літературний антропонім, промовисте ім'я, літературно-художній антропонім, стилістичний антропонім, художній антропонім, поетонім. Інтелектуалізація сучасної літературно-художньої антропонімії проявляється і в тому, що окремі автори намагаються розширити функційно-стилістичні можливості літературно-художній антропонім. Сучасні українські письменники намагаються використати літературно-художній антропонім як мовностилістичний засіб відображення суб'єктивного світу митця. Власне, літературно-художній антропонім

відводиться роль важливого стилістичного засобу, покликаного засвідчити суб'єктивне несприйняття навколишнього світу їх автором .

Отже, переклад власних імен це легке завдання, тобто переклад антропонімів є звичайним перекодуванням імені за допомогою букв мови, на яку вони перекладаються. Припустимо, що власні імена не мають відповідників у двомовних словниках, то тоді антропоніми не мають власного значення. Проте, це не так.

Оскільки ім'я це не лише називна функція, а й передача певного значення. Перекладачу треба взяти до уваги усі контекстуальні значення імені перед тим, як обрати найбільш адекватний еквівалент. Не дивлячись на те, що питанню «значущих» власних імен, присвячено багато праць, проблема їх перекладу залишається все ще невирішеною.

Головна мета перекладача – зберегти семантику антропоніма, а використання транскрипції неодмінно призведе до втрати додаткового значення власного імені.

Переклад власних імен є складним процесом, який включає в себе певну комунікативну ситуацію, мовні та етнокультурні особливості. При передачі власних імен виникає проблема визначення їх смислу та функції, вибору прийому, який залежить від стилю тексту та його жанрових особливостей. Необхідно також враховувати ряд параметрів: вік, рівень лінгвокраїнознавчих знань читачів, жанр твору, інтенцію автора тощо. Проблемними у перекладі є передача гендерних особливостей імені, маркерів сімейної приналежності, вигаданих автором імен, переклад епітетів-прикладок, які описують певні характеристики особи.

Ці питання вирішуються у широкому контексті. Неправильне розуміння зав'язків між літературними героями може призвести до певних втрат при перекладі. У межах художнього твору імена несуть певне семантичне навантаження й стилістичне забарвлення, тому їх переклад повинен бути точним, відповідати стилю, ідеї, цілям твору.

Якщо читачу відома людина, ім'я якої використовується, то застосування форми оригіналу не впливає на значення антропоніма. Ім'я персонажа є одним з засобів, який створює художній образ і може виражати соціальну та етнічну приналежність героя, національний колорит, відтворювати історичний фон.

Власні імена передають енциклопедичну інформацію, у них немає ні семантичного значення, ні додаткової конотації, тому антропоніми належать до класу безеквівалентної лексики і не перекладаються.

Через те що головне завдання перекладача відтворити зміст тексту оригіналу за допомогою перекладу стилістичних засобів, а не створити власний художній твір через суб'єктивне сприйняття, можна зробити висновок, що в більшості випадків вибір типу перекладу власних назв зумовлюється необхідністю дотримання комунікативно-функціональної еквівалентності, що й надає можливість трансформацій у тексті з метою наближення перекладу до іншої соціокультури. Значущі імена це власні імена зі створеною письменником внутрішньою формою, яка сприяє створенню образності та допомагає читачу декодувати авторську інтенцію. Оскільки значущі власні імена характеризують персонажі, вони вимагають адекватної еквівалентності при перекладі.

Прізвища літературних персонажів певною мірою подібні до літературних псевдонімів: і ті, й інші придумані письменниками. І все-таки вони відрізняються у двох аспектах. По-перше, прізвища для героїв – письменник прагнув зробити їх правдоподібними. По-друге, серед прізвищ персонажів досить багато таких, у яких міститься не надто втішна характеристика і які, природно, рідко зустрічаються серед псевдонімів. Необхідність збереження правдоподібності означає, що прізвища літературних героїв мають бути максимально наближені до справжніх.

Найчастіше неможливо розмежувати ці дві категорії, особливо якщо прізвище персонажа етимологічно не несе в собі будь-якого особливого смислового навантаження. І все ж таки дві особливості можуть надати такому прізвищу штучного відтінку — це або навмисне спотворення автором добре

відомого реального прізвища, або знову ж таки навмисне випинання форми або значення прізвища літературного героя.

Такий приклад можна навести з твору Івана Карпенко-Карого “Сто тисяч”. Тут є герой Герасим Никодимович Калитка, калитка в українському значенні торбина для грошей, гаманець, тому переклад російською може бути «кошелек-гаманець», що є недоречним. Савка- в українській мові є таке жіноче ім'я, але російською може плутатись з «Савка-птаха». Ще приклад у творі М. Куліша «Мина Мазайло», Мина- в російській мові в значенні вибухового пристрою, тому значення може мінятись.

2.3 Особливості перекладу антропонімів в російській художній літературі

З практично нескінченного розмаїття справжніх російських прізвищ, лише невеликий відсоток літературних прізвищ можна визнати штучними за формою.

Звичайно, всі письменники повинні давати прізвища своїм персонажам, але найбільш обачні, як правило, стримують політ своєї ономастичної фантазії. Проте дехто виявляє особливий інтерес до створення «пронизливих» прізвищ, як до літературного прийому.

Це, наприклад, більшість письменників XVIII в., і навіть для М. Салтикова-Щедріна і А. Чехова. Прізвища літературних героїв, засновані на справжніх прізвищах. У російських письменників при іменуванні персонажів прийом невеликої зміни справжнього прізвища був дуже популярний.

І все ж у "Війні та мирі" Л. Толстого чотири прізвища були створені шляхом заміни однієї літери у широко відомих російських аристократичних прізвищах: Болконський замість Волконський, Долохов замість Дорохов, Друбецькою замість Трубецької, Курагін замість Куракін.

М. Салтиков-Щедрін часто переробляв прізвища добре відомих своїх сучасників, де й переклад набував іншого значення наприклад: Мерзицький (мерзкий) замість Магницький Сампантрё (= сам пан тре, українська фраза, що

означає «господар сам себе тере», використана іронічно для позначення дешевого сорту тютюну). М. Салтиков-Щедрін використовує цей вислів як прізвище з іноземним відтінком, говорячи про Демидова, графа Сан-Донато. Толстолобой- переклад Товстолобий, замість прізвища графа Д. Толстого, а не українською товстий лоб, міністра освіти Фуніч замість прізвища відомого обскуранта Д. П. Рунича.

М.Салтиков-Щедрін, створюючи «Губернські нариси», модифікував кілька прізвищ в'ятських жителів, наприклад: Балящев – буде Балящов, а не Хоробний українською, замість Велящев буде в перекладі Велящів в значені Веліти. Прізвище нагадує також значення хворий.

Фютяєв замість ТюфАєв (походження російською «слабка людина») Іжбурдін замість Іжболдін, Живндвський замість Животський, можливо, це прізвище духовної особи від живіт «життя». Прізвища трьох видавців журналу «Російське слово» — Зайцев, Писарев и Благосветлов (духовне прізвище) і в перекладі буде Зайцев, Писарев, Благосвітлів .

Під «значущими» прізвищами розуміється вигадані автором прізвища, які характеризують моральні якості літературного героя чи свідчить про його професію. Таким прізвищам властива однозначна та експресивна етимологія, і особливий переклад.

Прізвища, що характеризують моральні риси літературного героя. Ці прізвища були особливо популярні у російській літературі XVIII в. Хрестоматійний приклад - персонажі комедії Фонвізіна «Недоросль»: Правдин, Простаков, Скотнин. З погляду морфології ці прізвища не відрізняються від реальних і в перекладі також. Два інших прізвища з тієї ж комедії швидше нагадують прізвиська при перекладі: чесний, старомодний дядько Стародум (від старий і дума) та знатний коханець Мілдін (милий). Малоймовірно зустріти їх серед справді російських прізвищ, проте вони широко представлені у творах російської літератури XVIII ст.

Справжнім митцем у справі нарікання своїх героїв проникливими іменами був і М.В. Гоголь. У його творах можна знайти такі прізвища, які при

перекладі на російську мову набувають іншого значення: Держиморда-властолюбна, жорстока до підлеглих особа, а на російську мову – Держиморда, тобто – тримай лице; Ячня і Суниця. Гоголь дуже добре обіграє і подвійні прізвища, які, до слова сказати, належали виключно шляхетним людям: Мусін-Пушкін, Голенищеву-Кутузова, Воронцови-Дашкови, Муравйови-Апостолищо на російську мову мають інше значення Мураха-Апостол.

Суддя ж з комедії «Ревізор» також носить подвійне прізвище – Ляпкіних-Тяпкін, – в українській мові – лексичне значення абияк, в російській від слів лаптя-тяпка. Що ж стосується подвійного прізвища городничого, то про неї в книзі «Сучасні російські прізвища»: «Сквознік-Дмухановський -де Сквознік (по Далю) в переносному значенні «хитрий пройдисвіт», «досвідчений шахрай», упрямому значенні – «протяг», «наскрізний вітер» – відповідно російською мовою при перекладі – «протяг». Дмухати по-українськи значить «дути». Подвійне прізвище як приклад вельможного дворянина в даному випадку виявляється подвійним натяком на «продувне шахрайство».

Продовжуючи висвітлення імен літературних персонажів за допомогою іншомовних словотворчих засобів, Гоголь вводить в комедію доктора Гибнера, в лікарні якого, як відомо, всі хворі, В «як мухи, видужують» російською мовою при перекладі матиме значення- той хто вмирає.

Дуже багате на асоціації прізвище уявного ревізора. Є в ній щось від хлесткості, жвавості героя і від словосполучення «шмагати через край», оскільки Іван Олександрович - майстер нестримній брехні. Хлестаков, крім того, не відмовиться «Закласти за комір» – «нахлестаться». В російському перекладі – той хто п'є.

Багато цікавого можна виявити також і в п'єсі Гоголя «Гравці», де уявні Кругель – російською Кругов, Швохнев, Глов-голова, Гоголя «значущі» імена отримали подальший розвиток, стали ще більш значущі, почали набувати пародійне звучання.

ВИСНОВКИ

Підраховуючи вищезазначене можна зробити висновок, що антопоніміце власні імена людей: особисті імена, патроніми, прізвища, родові імена, прізвиська і псевдоніми (індивідуальні або групові). Оскільки власна назва це насамперед мовна одиниця, то її головну роль у її функціонуванні повинні виконувати закони мови. Говориться звичайно, про літературну мову як наддіалектний стандарт, що об'єднує всіх людей. Є деякі відхилення від норми у сфері антропонімної лексики сучасної української мови. Найбільше вони проявляються у відмінюванні особових назв; творенні імен по батькові; перекладі прізвищ з однієї мови на іншу, творенні форм кличного відмінка; відтворення українських антропонімів російською мовою і навпаки.

У першому розділі було досліджено специфіку антропонімів, як одиниці номінації в російській та українській мовах. І на підставі зробленого мною дослідження, можу сказати, що місце антропоніма в сучасних двох мовах дуже велике. Тому що дуже часто при перекладі спостерігаються такі труднощі, як, наприклад, відмінювання особових назв; творення імен по батькові; переклад прізвищ з однієї мови на іншу, творення форм кличного відмінка; відтворення українських антропонімів російською мовою і навпаки. Тут присутнє ігнорування відмінювання українських прізвищ із суф. -ко, -енко, треба зауважити, що не відмінюються лише жіночі прізвища такого типу як, наприклад: Олександра Павленко, Вікторія Мличко. Багато труднощів для людей викликає відтворення відмінювання українською мовою прізвища прикметникового типу з присвійним суф. -ів на зразок Петрів, Ковалів, Пономарів, що найчастіше відмінюються як російські: Ковальов, Пономарьов. Сьогодні український правопис пропонує два варіанти відмінювання: Петрова, Ковалева, Пономарева; Петрову, Ковалеву, Пономареву.

У другому розділі увага приділяється особливостям перекладу у двох мовах. Для прикладу було взято прізвища головних героїв творів українських та

російських письменників, таких як: М.Куліш, М. Гоголь, І. Карпенко-Карий, Л. Товстий, М. Салтиков-Щедрін, Д. Фонвізін.

Таким чином, можна зробити висновок, що антропоміми відіграють велике значення у художній літературі. Вони характеризують персонажів, вказують на місце і час дії у творі або створюють комічний ефект, що дуже видно при їх перекладі. Іноді письменники створюють нові імена, що, завдяки популярності їх творів, поповнюють списки тієї чи іншої мови. Нерідко використані письменниками забуті імена отримують друге життя при перекладі та набувають широкої популярності серед населення. Символічні власні імена є не тільки засобом створення художнього фону твору, який яскраво і точно відображає при перекладі картину життя сучасного українського та російського суспільства, але і служать джерелом для глибокого вивчення обох мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк О.О., Загнітко А.П. Про статус прізвиська у системі іменування особи: наук. ред. Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. Донецьк: ДонДУ, 1999. Вип. 5. С. 202-205.
2. Антонюк О.О., Загнітко А.П. Центральні та периферійні елементи лексико-семантичної підгрупи прізвиськ із семою «зріст»: наук. Ред. Лінгвістичні студії: зб. наук. праць . Донецьк: ДонДУ, 2000. Вип. 6. С. 174-176.
3. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії .Ужгород : ІНВАЗОР, 2002. – 175 с
4. Бережна М.В. Тринадцять етапів перекладу власних назв та імен: Вісник СумДУ. Філологія,2007. С. 62–67
5. Газізова Л.В. Труднощі перекладу власних назв ::на матеріалі перекладу роману Тоні Моррісон «Пісня Соломона» : Вісник Челябінського державного університету. Філологія. Мистецтвознавство.
6. Грінченко Б.Д. Словник української мови : Наукова думка.Київ ,1996-1997. Т. I-IV.
7. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст. : Видавництво Академії наук УРСР. Київ,1958.С 298
8. Єфименко І. Дещо про походження сучасних українських прізвищ: Дивослово,2002.С. 18–19.
9. Єфименко І.В. Українські прізвищеві назви XVI ст. на -ЕНК(О) : Восточноукраинский лингвистический сборник: Донеччина, 2000. Вип. №6. С. 66-69.
10. Желєзняк І.М. До історії українських прізвищ : Мовознавство. 1976. №5. С. 72.
11. Кочерган М.В.Вступ до мовознавства. Київ: Видавництво центр”Академія”. 2001.С.186
12. Лепеха Т. В. Українознавство: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Київ: Просвіта, 2005. – 376 с.

13. Лученко В. Стаття про українські прізвища, їх походження та шляхи і способи творення: веб-сайт. URL: http://luchenko.com/index.php?option=com_content&task=view&id=20&Itemid=50
14. Ономастика. Українська Вікіпедія, <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
15. Остап Р. І. Словотворча структура : Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст. Київ: Наук. думка, 1989. – С. 20–26.
16. Охримович В. Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних. Про сільські прізвища : Житє і слово. Львів, 1895. – Т. III. – С. 302-307.
17. Подольская, Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. Москва. 1978, 1988.
18. Познанська В.Д. Семантична та словотвірна структура прізвищ на -енк-о: на матеріалі антропонімії донеччини. С.1-7
19. Суперанська О.В., Сталмана В.Е., Подольская Н.В. Теория и методика ономастических исследований. Москва: Наука, 1986.- с.256
20. Топоров В. Н. Имя как фактор культуры (на злобу дня) // Всесоюзная научно-практическая конференция «Исторические названия - памятники культуры», 17-20 апр. 1989 г. - М., 1989.- С. 125-129.
21. Франко І. Я. Причинки до української ономастики. Львів: «Науковий збірник, присвячений ювілею проф. М.С. Грушевського» 1906 р., с. 185 – 218.